

MIHAI SORIN RĂDULESCU

DIN ISTORIA FAMILIEI GHIKA

Contribuții de istorie culturală

CUPRINS

PREAMBUL	5
UN PORTRET DE LA PARIS	
AL LUI DUMITRACHE GHICA.....	11
DESPRE UN PORTRET AL DOMNIȚEI ZOE GHICA	19
URMAȘII VOIEVODULUI GRIGORE AL III-LEA GHICA ...	32
UMBRE ROMÂNEȘTI LA RAVENNA.....	35
DOUĂ SCRISORI DIN FAMILIA GHYKA.....	42
UN DIPLOMAT FRANCEZ DIN SECOLUL AL XIX-LEA:	
EUGÈNE POUJADE	48
ADOLPHE CRÉMIEUX ȘI ROMÂNII.....	62
UN PICTOR <i>FIN DE SIÈCLE</i>	73
DESPRE GENEALOGIA ARHITECTULUI	
NICOLAE GHICA-BUDEȘTI	82
ÎN CĂUTAREA IDENTITĂȚII: ARHITECTUL NICOLAE	
GHICA-BUDEȘTI, FORMAȚIA ȘI ÎMPLINIRILE SALE....	93
DIN CORESPONDENȚA ARHITECTULUI	
NICOLAE GHICA-BUDEȘTI	113
PICTORUL ALBERT BESNARD ȘI PRIETENII SĂI	
DIN FAMILIA GHICA	144
PREȚIOASĂ MEMORIALISTICĂ DIPLOMATICĂ	165

DESPRE GENEALOGIA LUI MATILA C. GHYKA	170
DIN NOU DESPRE STRĂMOȘII LUI MATILA C. GHYKA:	
FAMILIA COSTIESCU	178
PE URMELE LUI MATILA C. GHYKA	204
PRECIZĂRI LA BIOGRAFIA LUI MATILA C. GHYKA	214
MATILA C. GHYKA LA LONDRA	223
DIN CORESPONDENȚA LUI MATILA C. GHYKA	226
UN ROMÂN PE ȚĂRMUL MEDITERANEI	275
O PREZENȚĂ ROMÂNEASCĂ ÎN NORDUL AFRICII	282
UN GENEALOGIST DIN VECHIUL BUCUREȘTI	288
GHICULEȘTII – ARISTOCRAȚII DE LÂNGĂ NOI	291

UN PORTRET DE LA PARIS AL LUI DUMITRACHE GHICA

In nr. 38, din 25 septembrie 2009, revista *România literară* mi-a publicat un articol despre portretul domniței Zoe Ghika, realizat de Alexander Roslin, aflat la Muzeul Național de Artă din Stockholm. Un tablou remarcabil, pus în valoare de către instituția-gază atât prin publicarea unei reproduceri pe coperta unei cărți dedicate cunoscutului pictor suedez din veacul al XVIII-lea, cât și prin difuzarea imaginii prin cărți poștale ilustrate.

Istoriografia dedicată familiei Ghica se află într-o poziție oarecum bizară, de aceea contribuțiile asupra ei par binevenite chiar și atunci când nu epuizează o chestiune. Spre deosebire de alte familii ce au dat domnitori Țărilor Române, Ghiculeștii nu au beneficiat de o monografie nici până la instaurarea regimului comunist, nici după aceea. Abia după Decembrie 1989 au apărut două cărți, între care teza de doctorat a lui Radu Ciuceanu, care a efectuat săpături arheologice la Mănăstirea Pantelimon, cu prilejul demolării acesteia, în vremea lui Ceaușescu, și care s-a ocupat de rămășițele pământești de acolo.

E curioasă îndelungata tăcere istoriografică privitoare la Ghiculești, având în vedere că, după stingerea

pe linie masculină a Basarabilor și Mușatinilor, această familie este stirpea din care s-au ridicat cel mai mare număr de voievozi, după cum se știe, în total zece la număr. Desigur că urcarea întâiului Ghica pe tron, după jumătatea secolului al XVII-lea, apare într-o perioadă de suzeranitate din ce în ce mai accentuată a Sublimei Porți, cu câteva decenii înaintea instaurării propriu-zise a regimului fanariot. În vremea acestuia, câțiva Ghiculești s-au aflat, de asemenea, pe tron, pentru ca întâiul domn pământean al Țării Românești să fie tot un membru al acestei familii. Regimul regulamentar a fost ilustrat inițial tot de un Ghica, iar pentru Unirea Principatelor au militat tot câțiva Ghiculești. Poate că acest destin „liniar” al familiei a influențat percepția istoriografică asupra ei. Neamurile voievodale din Fanar erau catalogate ca atare – adică drept „fanariote” –, unii Cantacuzini din mai multe ramuri trecuseră la ruși, unde li se recunoscuse rangul princiar, dar în ce categorie intrau Ghiculeștii, care nu erau, într-un fel, perdanții niciunui regim? La acestea s-au adăugat alte câteva semne de întrebare: de fapt, Ghiculeștii moldoveni erau pe linie masculină descendenții slugerului Iorgu din localitatea Viza, aflată la nord-vest de Istanbul, în direcția actualei frontiere cu Bulgaria. Fiul său, Dimitrie Gheorghiadă Sulgearoglu – al cărui nume trimite, așadar, la filiația amintită –, a fost căsătorit cu Ecaterina Ghica, soră a domnitorului Grigore al III-lea Ghica, urmașii lor luând numele de Ghica.

În ceea ce-i privește pe Ghiculeștii munteni, și acolo există o anumită îndoială genealogică, lansată de Grigore Alexandru Ghica, ultimul domnitor al Moldovei (1849–1856) și consemnată în *Amintirile* sale de către nepotul său de fiică, istoricul Radu Rosetti, precum și de consuli

Respect pentru oameni și cărți

Léon Beclard și Hans von Eder: a circulat ideea că Dumitrache Ghica, fondatorul ramurii Ghiculeștilor din Țara Românească, nu ar fi fost fiul dragomanului Alexandru Ghica și, deci, frate cu voievodul Grigore al II-lea Ghica. E curios faptul că în *Cronica Ghiculeștilor*, de pildă, scriere alcătuită la jumătatea veacului al XVIII-lea și editată în 1965 de către neoeleniștii Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, deși sunt amintiți mai mulți membri ai familiei, Dumitrache Ghica lipsește, în ciuda faptului că era născut în anul 1718.¹

Punând cândva în discuție filiația acestui personaj – mai exact într-o genealogie nepublicată a Ghiculeștilor, așternută pe hârtie în 1985 –, regretatul genealogist

¹ Totuși, un alt izvor contemporan, *Genealogia Cantacuzinilor*, de Banul Mihai Cantacuzino, publicată și adnotată de N. Iorga, București, Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva”, 1902, consemnează de câteva ori faptul că Dumitrache Ghica era frate cu domnitorul Grigore al III-lea Ghica. Astfel, Marele Ban Mihai Cantacuzino scria că „Dumitrache Ghica, frate al doilea al lui Grigore Voievod al treilea, s-a însurat la Valahia, în anul 1751, cu Maria, fata Banului Barbu Văcărescu, cu care a născut opt fii: trei băieți și cinci fete” (p. 404). În 1768, Grigore al III-lea Ghica „iară ban a făcut pe frate-său Dumitrache Ghica” (p. 156). Tot Grigore al III-lea Ghica „un sipet pecetluit îl dedese cumnatei sale Maria, fata Văcărescului, ce era soția fratelui său, Banului Dumitrache Ghica”. Baron Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIII, „Scrieri și documente grecești privitoare la istoria românilor din anii 1592–1837, culese și publicate de A. Papadopoulos-Kerameus”, tradus de G. Murnu, București, 1914: Atanasie Comnen Ipsilanti, *Scrieri bisericești și politice cu 12 părți*, p. 150: vorbind despre dragomanul Alexandru Ghica (cel decapitat în 1741), Atanasie Comnen Ipsilanti spune că „Alexandru a lăsat patru fete și pe Grigore Ghica și pe Dimitrie Ghica”. Vezi și Dan Gr. Pleșia, „O scurtă contribuție la istoricul familiei Ghica [1979]”, în *Arhiva Genealogică*, 1–2/1998, pp. 243–248.

exandru V. Perietzianu-Buzău menționa o depeșă a consulului francez Léon Beclard adresată contelui Alexandre Walewski, ministru de Externe al Franței, la 22 septembrie 1858, în care afirma că Ghiculeștii din Țara Românească nu erau rudă cu cei din Moldova.¹ Era poate doar o afirmație partizană făcută în focul alegerilor de domni, în împrejurările concurenței dintre diferitele familii domnitoare românești.

Ce-i drept, un alt consul francez la București, Eugène Poujade, fusese căsătorit chiar cu o descendentă a familiei, Maria Ghica, nepoată de fiu a lui Grigore al IV-lea Ghica.

Într-un material publicat anterior aminteam de conacul lui Alexandru Ghica zis „Căciulă Mare”, din satul Crângu (orașul Fundulea), conac confundat adeseori cu acela de zestre al lui Mateiu Caragiale. Alexandru Ghica zis „Căciulă Mare” era nepot de fiu al domnitorului Alexandru Scarlat Ghica, fiul domnitorului Scarlat Ghica, fiu, la rândul său, al domnitorului Grigore al II-lea Ghica. Nu era aceasta linia care ar fi trebuit să aibă cele mai multe veleități și șanse de domnie în secolul al XIX-lea? În genealogiile Ghiculeștilor, tatăl lui Alexandru zis „Căciulă Mare” este trecut cu prenumele Grigore, iar mama sa lipsește. Era un fiu natural, soția lui „Căciulă Mare” numindu-se Zoe, născută Cantacuzino-Pășcanu. Mormântul lor se învecinează la Cimitirul Bellu cu acela al Ghiculeștilor moldoveni din ramura Monseniorului Vladimir Ghika.

O ciudată coincidență face ca satul în care domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica (1834–1842) și-a clădit conacul – ce mai există și astăzi, aflându-se de câteva decenii în proprietatea Academiei Române – să poarte numele

¹ D.A. Sturdza *et al.*, *Acte și documente relative la istoria Renașterii României*, vol. IX, p. 79/83, nr. 2618.

Căciulați/Pășcani (!). Ramura scoborâtoare din domniile Ghiculești ai veacului al XVIII-lea avea să cadă în uitare, în vreme ce urmașii Marelui Ban Dumitrache Ghica aveau să devină foarte cunoscuți, ocupând funcții înalte.

Genealogic, patru domnitori din secolul al XIX-lea aveau în comun ascendența, pe linie maternă, din familia Văcărescu: Grigore IV Ghica, Alexandru Ghica, Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei. Este posibil ca descendența din Văcărești să fi funcționat ca un mijloc de legitimare dinastică, având în vedere legenda genealogică a scoborârii acestora din Negru Vodă, descălecat din cetatea Făgăraș – de la care ar fi provenit și numele lor. De amintit că în blazonul Văcăreștilor figurează, ca *armes parlantes*, tocmai această citadelă din feuda voievozilor Țării Românești. Să fi jucat descendența din boierii Văcărești – presupusă ramură a Basarabilor, dar neconfirmată documentar – un anumit rol în selectarea pretendenților la tronul Țării Românești?

În ceea ce privește portretul de la Paris al lui Dumitrache Ghica, este vorba de un tablou pe care regretatul diplomat Alexandru Ghika (1914–2001), fost președinte al Casei Românești din capitala Franței, îl găsisese la *marché aux puces* și pe care îl avea în salonul apartamentului său din *rue du Ranelagh*. L-am văzut în repetate rânduri cu prilejul sejururilor mele pariziene și l-am fotografiat, evident cu permisiunea proprietarului său, în anul 1995. Nu știu unde a ajuns după decesul acestuia, întâmplat la sfârșitul verii anului 2001, la Cannes, oraș unde a sfârșit și Nicolae Titulescu. Încercând să-l compar cu alte portrete ale lui Dumitrache Ghica, am ajuns la concluzia că îl reprezenta într-adevăr pe acesta. Boierul din portret seamănă mult cu acela din tabloul aflat la Muzeul Municipiului București (din colecția istorică a muzeului, aflată

în Casa Cesianu, de pe Calea Victoriei) – a cărui imagine o cunosc grație amabilității regretatei Ioana Cristea, șefa secției de Artă din cadrul muzeului –, precum și cu acela din pridvorul de la Biserica Sf. Spiridon Nou din București. Portretul de la Muzeul Municipiului București este anonim, datând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor. Potrivit fișei muzeografice de descriere, personajul este „reprezentat în atitudine «de aparat», costumat după moda boierească a epocii, cu giuguman pe cap, cu giubea roșie, având gulerul și bordura din blană asortată, cu anterior alb cu motiv mărunț, floral, asortat cu șalul petrecut ca brâu. Din brâu apare mânerul hangerului bogat ornamentat – semn al dregătoriei înalte. Banul are față îngustă, prelungă, sprâncenele negre, arcuite, ochi căprui, nas lung, acvilin, buze subțiri, abia mijite din mustața albă, barbă albă retezată drept. Mâna dreaptă stă sprijinită de brâu. Giubeaua e tivită cu blană de hermină”.

Un alt portret al lui Dumitrache Ghica se află în posesia fizicianului Grigore Ghika din București, fiul matematicianului Alexandru Ghika (1902–1964), care a avut bunăvoința de a-mi comunica acest lucru. Cu acordul domniei sale, îmi îngădui să „dezvălui” că tatăl matematicianului, inginerul Ioan A. Ghika, urmaș al domnitorului Grigore al IV-lea Ghica, a alcătuit o lucrare intitulată *Istoria voievozilor Ghika*, în zece volume, nepublicată, în care este reprodusă și fotografia acestui portret. Deși oarecum depășită de cercetările istoriografice și genealogice ulterioare, monografia continuă să prezinte un anumit interes.

Acel portret al lui Dumitrache Ghica – mărturie românească notabilă pe malurile Senei, chiar dacă aflată într-o colecție particulară – îl înfățișează pe boierul valah cu barbă de formă pătrată și mustăți, înveșmântat cu o

giubea tivită cu hermină – ca în portretul de la Muzeul Municipiului București –, atât la jumătatea mânecilor, cât și la marginile sale, ce se deschideau spre interior. Personajul este încins la mijloc cu un brâu, din care se vede ieșind mânerul unui hanger. Pe cap poartă o cucă neagră, asemănătoare aceloră cu care sunt reprezentați domnitorii contemporani din familia Callimachi. În partea din dreapta sus a tabloului figurează stema familiei Ghica, cu „lacrimile” în cartierul superior și stemele Principatelor în cele de jos.

De observat că portretele Ghiculeștilor aflate în pridvorul de la Biserica Sf. Spiridon Nou din București sunt toate decorate cu blazonul familiei. Însă portretul lui Dumitrache Ghica de acolo nu este nici el identic cu acela de la Paris. Spre deosebire de acela parizian și de acela de la Sf. Spiridon Nou, atât portretul de la Muzeul Municipiului București, cât și acela din colecția privată bucureșteană, amintită mai sus, nu sunt ornamentate cu blazon.

Un portret al acestui personaj însemnat al boierimii din Țara Românească a secolului al XVIII-lea se găsea înaintea instaurării regimului comunist și în colecția Eforiei Spitalelor Civile¹, instituție aflată într-o clădire existentă și astăzi pe Bulevardul Regina Elisabeta, sediul Primăriei Sectorului 5. În aceeași colecție existau și alte portrete ale unor membri ai familiei Ghica: Dora d’Istria, omul politic Dimitrie Ghica (zis „Beizadea Mitică”), voievozii Grigore I Ghica (portret de Theodor Aman), Grigore al II-lea Ghica (de același pictor) și Grigore al IV-lea Ghica (de Nicolae Grigorescu).² Întrebând pe câțiva prieteni care lucrează în domeniul muzeografiei în

¹ Grigore Ionescu, *București – ghid istoric și artistic*, București, 1938, p. 115.

² *Ibidem*, pp. 115–116.